

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ГРАМАТИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ АКТИВНОСТІ/ПАСИВНОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Е. Б. Горбач

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається функціональне граматико-семантичне поле активності/пасивності та труднощі його перекладу в контексті двох культур (на прикладі пасивних та активних структур). Дається визначення поля активності/пасивності, наводяться приклади його перекладу в двох мовах. Представлено результати тестування студентів з перекладу граматичного поля активності/пасивності. Визначено проблеми, які впливають на якісний переклад цього граматичного явища.

Ключові слова: функціональне граматико-семантичне поле активності/пасивності, категорія стану, активний стан, пасивний стан, дві мови – дві культури, міжмовна інтерференція, граматичні трансформації, міжкультурне спілкування.

Э. Б. Горбач. Функциональное граматико-семантическое поле активности/пассивности и трудности его перевода (сравнительный анализ немецкого и украинского языков). В статье рассматривается функциональное граматико-семантическое поле активности/пассивности и трудности его перевода в контексте двух культур (на примере пассивных и активных структур). Дается определение поля активности/пассивности, приводятся примеры его перевода в двух языках. Представлены результаты тестирования студентов по переводу грамматического поля активности/пассивности. Определены проблемы, которые влияют на качественный перевод данного грамматического явления.

Ключевые слова: функциональное граматико-семантическое поле активности/пассивности, действительный залог, страдательный залог, два языка – две культуры, межъязыковая интерференция, грамматические трансформации, межкультурное общение.

E. Gorbach. Functional Grammatical-Semantic Field of Activeness/Passiveness and the Difficulties of its Translation (Comparative Analysis of German and Ukrainian Languages). The article researches the functional grammatical-semantic field of activeness/passiveness and the difficulties of its translation in the context of two cultures (using the example of active and passive constructions). The definition of the field of activeness/passiveness, as well as the examples of its translation in two languages, is provided. The students' testing results on the translation of grammatical field of activeness/passiveness are given. The problems which influence the quality translation of this grammatical phenomenon are defined.

Key words: functional grammatical-semantic field of activeness/passiveness, category of voice, active voice, passive voice, two languages – two cultures, inter-linguistic interference, grammatical transformations, cross-cultural communication.

Сьогодні, в період стрімкого розвитку ринкових відносин, науки та техніки, виникає гостра необхідність в передачі великої кількості інформації з інших мов, а отже, постає потреба в перекладачах, які володіють не тільки сформованою на відповідному рівні перекладацькою компетентністю, але й можуть виступати культурними посередниками. В зв'язку з тим, що теоретичні і практичні перекладацькі дисципліни викладаються на старших курсах (з III курсу – письмовий переклад, з IV курсу – усний двосторонній переклад) і на їх вивчення відводиться

недостатньо часу, студенти стикаються з великими труднощами перекладу різних мовних і мовленнєвих феноменів, якими вони оволодівали на молодших курсах на практичних заняттях з іноземної мови без урахування особливостей своєї майбутньої професії. Це стосується, зокрема, функціонального граматико-семантичного поля активності/пасивності (далі ПАП), правила утворення, використання та частота і особливості застосування якого суттєво різняться в двох мовах, що й створює низку проблем та непорозуміння у процесі перекладу і в досягненні взаєморозуміння в іншомовному міжкультурному спілкуванні. Цей факт зумовлює необхідність максимально професіоналізувати практичні заняття з німецької мови на молодшому ступені навчання і під час опрацювання ПАП навчати студентів прийомів точного і адекватного перекладу усіх культурно обумовлених лексико-граматичних засобів зазначеного функціонального граматико-семантичного поля. З огляду на це необхідно дослідити особливості утворення і специфіку функціонування ПАП та прийоми його перекладу з рідної мови на німецьку та навпаки.

Спираючись на дефініції категорії стану, дамо визначення функціональному граматико-семантичному ПАП. Під граматико-семантичним полем у лінгвістиці розуміють сукупність мовних одиниць різних рівнів, які об'єднуються спільністю змісту та відображають понятійну, предметну або функціональну подібність означених явищ [14, с. 22]. Функціональний підхід до дослідження будь-якого поля вимагає спочатку визначити певне загальне значення, притаманне йому, а після цього з'ясувати і описати мовні і мовленнєві засоби вираження цього значення, що належать до різних рівнів мови. Цей підхід дає можливість по-новому дослідити такі сутнісні ознаки мови, як співвідношення логічних понять й граматичних категорій, інтегративну взаємодію лексики і граматики тощо.

Не беручи до уваги деякі розбіжності у назвах (граматико-семантичне поле у дослідженнях німецьких лінгвістів, функціонально-семантичне поле у працях радянських і вітчизняних дослідників), підкреслимо ідентичну суть у розумінні цього феномену більшістю науковців, які розуміють його як поєднання граматичних та лексичних одиниць, що базується на певній семантичній категорії, а також різні комбінації граматичних засобів певної мови, які взаємодіють на основі спільності їхніх семантичних функцій. Зазначену суть точно відображає дефініція О. В. Бондарка, який розуміє функціонально-семантичне (або функціональне граматико-семантичне у нашому дослідженні) поле як двосторонню змістово-формальну єдність, що утворюється граматичними (морфологічними та синтаксичними) засобами певної мови разом із лексичними, лексико-граматичними та словотвірними елементами, які належать до тієї ж семантичної зони [3, с. 21–22].

Для подальшої дефініції функціонального граматико-семантичного ПАП необхідно звернутися до визначення пасивного стану. Так, в «Словнику лінгвістичних термінів» він означає дію, спрямовану на об'єкт, який у реченні має форму називного відмінка і виступає підметом, у той час як реальне джерело дії виражене орудним відмінком і виконує роль додатка: *Стадіон споруджується студентами* [6, с. 287]. За словами В. Юнга [16], актив і пасив – це дві дієслівні системи, за допомогою яких виражається відношення суб'єкта до того, що відбувається. Словник «Дуден» [15] пояснює пасивний стан так: суб'єкт не бере ініціативу на себе, очікуючи, що з ним щось відбудеться, не бере активної участі в справах, приймає терпляче дію на себе, характеризується тим, що терпить вплив ззовні. Отже, функціональне граматико-семантичне поле ПАП – це система граматичних та лексичних засобів вираження активного та пасивного стану у певних мовах, об'єднаних на основі спільності й взаємодії їхніх семантичних функцій.

Очевидно, що навчати вживання, розуміння і перекладу ПАП необхідно з урахуванням національно-культурних традицій, системного характеру мовних і мовленнєвих явищ, зосереджуючи увагу на тих граматичних та лексичних ознаках дієслова, які відображають специфіку української мови на тлі німецької мови, тобто з урахуванням результатів контрастивних досліджень.

Аналіз лінгвістичної і методичної літератури засвідчив, що не існує комплексних контрастивних (українсько-німецьких) досліджень, де ПАП порівнювалося би в обох культурно-мовних спільнотах. І це попри той майже хрестоматійний факт, що набагато важливішим для перекладача є володіння функціональними аспектами контрастивної лінгвістики, аніж системними знаннями про граматику виучуваної мови. В зв'язку з вищесказаним це явище можна з впевненістю віднести до однієї з найбільших перекладацьких проблем. Не можна не погодитися з І. М. Тетеруковою [10], що саме метод контрастивного дослідження мов має першочергове значення при зіставленні саме граматичних систем мов, при контрастивному вивченні морфологічного і синтаксичного рівнів мовних систем. Те, що для контрастивної граматики є важливим не встановлення загальних структурно-змістовних явищ, а встановлення в порівнюваних мовах загальних функціонально-семантичних явищ, які мають різну природу в структурно-змістовному відношенні, ще раз підтверджує практичну направленість цього розділу типології і його практичне значення для підготовки перекладачів.

Відомий перекладознавець А. Д. Швейцер [13] визначає переклад як процес, який характеризується установкою на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, модифікованого відмінностями між двома мовами, двома культурами і двома комунікативними ситуаціями. Відмінності між німецькою та українською мовами і культурами виявляються не тільки в лексичному аспекті мови, але й граматичному. За визначенням О. М. Кур'янової [10], граматичними труднощами перекладу є сукупність морфологічних і синтаксичних явищ вихідної мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові і потребують спеціальних мовних, лінгвосоціокультурних, фахових компетентностей у майбутніх фахівців. Одним із яскравих прикладів цього є переклад функціонального граматико-семантичного ПАП.

Питанням семантики пасивних конструкцій присвячено чимало лінгвістичних досліджень в галузі іноземних мов (Данильченко Д. А., Белоног О. В., Бохієва Т. В., Кур'янова М. О., Фокін С. Б. та ін.). Д. А. Данильченко досліджує один із відносно нових компонентів парадигми пасивного стану в німецькій мові – пасив адресату – та стверджує, що на сучасному етапі розвитку пасив адресату є одним із інтегрованих елементів парадигми пасивного стану німецької мови. М. О. Кур'янова розглядає граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою та до кількісних відмінних рис німецькомовної літератури відносить, у тому числі, й підвищену частотність вживання пасивних конструкцій. О. В. Белоног звертає увагу на проблему взаємодії пасиву і активу з темпоральними та аспектуальними значеннями в німецькій мові та виявляє семантичні відтінки та мотиви вибору тієї чи іншої часової форми. С. Б. Фокін займався питаннями трансформації граматичної категорії стану у процесі перекладу, але на матеріалі іспанської та української мов, та вперше системно досліджував можливі типи трансформації граматичної категорії стану.

Отже, можна стверджувати про накопичення досить багатого наукового матеріалу щодо вивчення ПАП в окремих мовах, але відсутність контрастивних досліджень та нерозробленість методики навчання перекладу цього семантичного лексико-граматичного явища зумовлює необхідність детального вивчення функціонування ПАП в обох мовах (німецькій й українській), що і є **метою** цієї статті.

Розглянемо особливості вживання ПАП в українській мові, зокрема тільки тих пасивних і активних структур, які утворюють більшу частину цього функціонального граматико-семантичного поля. Погляди українських мовознавців щодо доцільності вживання пасивних конструкцій в українській мові є дуже протилежними. Більшість дослідників (Городенська К. Г., Селігей П. О. та ін.) вважають, що саме активні конструкції становлять типологічну ознаку синтаксису сучасної літературної мови, та радять уникати пасивних конструкцій, які, за їх визначенням, є штучними. Інші ж дослідники (Непийвода Н. Ф., Користишевська О. М.) стверджують, що відкидати пасивні конструкції (ПК) було б недоцільно. За спостереженнями

О. А. Сербенської, сучасне українське науково-технічне й професійне мовлення, зокрема навчальна й науково-популярна література, суттєво перенасичена дієслівними формами на *-ся*, іноді вони становлять 40-50% від усіх використаних дієслівних форм: *звертається увага, вирішується проблема, висвітлюється думка, висувається гіпотеза* тощо. З. Й. Куньч [9] вважає, що в українській мові слід уникати ПК, щоб досягти високого рівня мовної культури та не порушувати такі її ознаки, як правильність, змістовність, точність, логічність, виразність, тактовність, ввічливість, відповідність ситуації спілкування тощо, та пропонує доцільні способи уникнення пасивних структур. Науковець запевняє, що використання синтаксичних конструкцій з дієслівними формами пасивного стану сьогодні абсолютно необґрунтовано набуло такого поширення, що загальнокультурне мовлення набуває типових ознак українського науково-технічного мовлення (*завдання ставляться, задачі розв'язуються, товари постачаються, робота виконується, проблеми вирішуються, механізми налагоджуються* тощо). Появу цих структур, зокрема в науковому стилі, спричинив вплив на українську мову російського книжкового мовлення, в якому поширені ПК. Українська ж літературна мова, сформована на народній основі, здавна відзначалася динамізмом, сконденсованістю думки, і цьому значною мірою сприяла її прив'язаність до активних дієслівних форм. Речення з ПК, у яких суб'єкт дії усунено на другорядну позицію, як уже зазначалося, широко представлені в книжкових стилях мови, зокрема в науковому. Отже, широке вживання ПК у загальнокультурному спілкуванні є відхиленням від норми літературної української мови.

Слід зазначити, що ПК в німецькій мові теж найчастіше вживаються в спеціалізованій літературі – науковій, технічній, політичній та у засобах масової інформації. ПК в німецьких реченнях використовуються також перш за все в тому разі, коли суб'єкт невідомий або ж, за якихось обставин, не може бути названим. Якщо ж суб'єкт відомий, то використовуються такі приєменники: *von, durch*. Різниця між двома мовами полягає в тому, що німецька літературна мова, на відміну від української, позитивно сприймає ПК.

З. Й. Куньч розглядає типові варіанти помилкових конструкцій та характеризує водночас і можливі способи їх усунення. Отже, розглянемо типологію цього науковця та спробуємо разом з нею виокремити декілька типів перекладацьких помилок у перекладах з німецької мови на українську.

Перший тип помилок – це вживання назви особи-діяча (логічного підмета) у формі орудного відмінка в конструкції з дієсловом у пасивній формі та з граматичним підметом – об'єктом дії. Наприклад, речення *Майбутніми перекладачами повинна вивчатися теорія перекладу*¹ сформульовано за допомогою невластивої для української мови ПК, хоча для німецької мови вона є абсолютно правильною: *Die Übersetzungstheorie muss von den zukünftigen Dolmetschern gelernt werden*. Стилiстично правильно цю думку варто було б висловити за допомогою звичайної активної конструкції, де граматичним підметом виступав би суб'єкт дії: *Майбутні перекладачі повинні вивчати теорію перекладу*. Або ж цю думку можна відтворити безособовою конструкцією з модальним предикативним словом *треба, необхідно* та назвою діяча в давальному відмінку: *Майбутнім перекладачам треба/необхідно вивчати теорію перекладу*. Ще один приклад: речення *Засоби навчання перекладу оцінювалися нами аналогічним чином** / *Lehr-und Lernmittel der Übersetzung wurden von uns analog geschätzt* помилкове і з логічної, і з граматичної точки зору.

Його слід сформулювати за допомогою активної структури: *Аналогічно ми оцінювали засоби навчання перекладу*. Цю ж думку можна відтворити і безособовою конструкцією з незмінюваною дієслівною формою на *-но*: *Аналогічно оцінено засоби навчання перекладу*.

Різновидом помилкових конструкцій цього типу можна вважати, на думку З. Й. Куньч, також ті, де суб'єктом дії виступає неістота: *Порядок регулюється чинним законодавством** / *Die Ordnung wird von der geltenden Gesetzgebung reguliert; Вступ до університету регулюється*

¹ Зірочками позначено помилкові або неадекватні переклади.

нормативними документами / *Entritt zur Uni wird durch die Richtlinien geregelt; Effektivität der Arbeit wird durch zwei wichtige Eigenschaften eingeschätzt*. Тут можна використати знову-таки активні конструкції: *Чинне законодавство врегульовує порядок*, або узагальнено-особову модель: *Ефективність роботи оцінюємо (оцінюють) двома основними характеристиками*.

Усунути синтаксичну помилку можна також, утворивши безособову форму: *Вступ до університету врегульовано нормативними документами*. Кожна із запропонованих моделей відповідає нормам українського літературного мовлення.

Другий тип помилок, згідно з типологією З. Й. Куньч, пов'язаних із досліджуваною проблемою, – це вживання дієслівних форм на *-ся* в безсуб'єктних конструкціях. Наприклад: *У дисертаційних дослідженнях представляється важлива думка, яка є корисною для науки в цілому* / *In den Forschungen wird eine wichtige Meinung dargestellt, die für die Wissenschaft insgesamt nützlich ist*. Відповідно до норм української мови ці речення необхідно перекласти з використанням узагальнено-особових структур, у яких під неназваною особою-діяча маєтись на увазі певна людина. Це можливо зробити за допомогою:

а) третьої особи множини: *У дисертаційних дослідженнях представляють важливу думку, що є корисною для науки в цілому*;

б) першої особи множини: *У дисертаційних дослідженнях представляємо важливу думку, що є корисною для науки в цілому*.

в) безособової форми: *У дисертаційних дослідженнях представлено важливу думку, що є корисною для науки в цілому*.

На погляд більшості українських науковців, пасивні структури знеособлюють мовлення, усувають з вислову активного діяча, виставляючи в ролі підмета неживий об'єкт, що часто суперечить як граматичним, так і логічним законам української мови. Тож уживання пасивних конструкцій часто порушує таку ознаку мовної культури, як стилістична відповідність або доречність мовлення. Адже, дотримуючись основних засад культури мови, слід враховувати, кому адресовано висловлення, як його буде сприйнято за певних обставин спілкування, а це передбачає використання адекватних мовних засобів, досягнення стильової відповідності. Безсумнівно, що в сучасному науковому мовленні не можна обходитися без ПК зі зворотними дієсловами на *-ся*, але їх уживання має бути вмотивованим. Якщо дія співвідноситься з означеним або неозначеним діячем, то виправданим є саме використання активної конструкції, якщо ж дія мислиться безвідносно до діяча, то доречним буде вживання ПК.

Отже, в перекладі на українську мову з німецької можна або зберегти пасивну форму, або замінити її активною, важливо знати, чим саме обумовлене вживання пасивної форми в німецькому оригіналі та навпаки.

На вживання ПК впливають також соціокультурні чинники, тому що граматична категорія пасивного стану має в кожній мові культурно зумовлену специфіку.

Ми поділяємо знову ж таки думку З. Й. Куньча, що культура мови має велике національне і соціальне значення, оскільки забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективно здійснення всіх функцій мови, ушляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення. Саме тому вивчення проблем впливу на мовну культуру певних типових для сучасного українського мовлення недоцільних і неправильних моделей є дуже важливим й актуальним.

Очевидно, що у перекладі ми маємо справу не лише з різними мовними системами, але й з культурами, тексти оригіналу розраховані на сприйняття носіями мови, в той час як рецептором тексту перекладу є іншомовний читач, який має інший менталітет, інший обсяг фонові інформації тощо, тому важливим для перекладача є знання міжкультурних відмінностей.

Фахівець, який хоче досягти високої мовної та мовленнєвої культури, має подбати в своєму професійному мовленні про відмінність природних, суто українських чи німецьких, синтаксичних структур, усуваючи складні інтерференційні нашарування.

І. С. Алексєєва [1] вбачає порушення мовної норми граматичного та лексичного строю як результат міжмовної інтерференції, тобто процесу впливу однієї мови на іншу. Міжмовну інтерференцію як проблему перекладу досліджували такі відомі науковці, як Ю. А. Жлуктенко, В. І. Карабан, У. Вайнрайх, С. В. Семчинський, Є. М. Верещагін, Л. В. Щерба, В. Ю. Розенцвейг, В. В. Алімов, Е. Хауген та ін.

Сучасне визначення інтерференції, услід за А. А. Алімовим [2], дає “Лингвистический энциклопедический словарь”, який пояснює інтерференцію як взаємодію мовних систем в умовах двомовності, яка складається або при контактах мовних, або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови; виражається у відхиленні від норми та системи другої мови під впливом рідної. Мовними причинами інтерференції є розбіжності й подібності мовних систем контактуючих мов. Ми погоджуємося з В. В. Алімовим, що під час спілкування, якщо якісь елементи у двох мовах не збігаються, наприклад лексичні, граматичні, семантичні, стилістичні, то перекладач може проявити надлишкову або недостатню ідентифікацію цих елементів. Він буде намагатися адаптувати конструкцію вихідної мови під “аналогічну”, на його думку, в тексті перекладу. Як приклад, можна навести прояв недостатньої ідентифікації при перекладі з української мови на німецьку речень, в яких дію виконує інша особа, а не мовець: *Я хотів би відремонтувати свою машину / Ich möchte mein Auto reparieren lassen.*

Типовим проявом граматичної інтерференції у перекладі з німецької мови майбутніми перекладачами, яка призводить до буквалізмів, є порушення порядку слів, використання морфологічних, словотворчих та синтаксичних конструкцій, різних частин мовлення. Наприклад, при перекладі *Die Stadt wurde durch ein Erdbeben völlig zerstört*, замість *Землетрус повністю зруйнував місто*, студенти перекладають *Місто повністю зруйнувалося через землетрус*.

Явище інтерференції розглядається як відхилення від правил мовленнєвої реалізації, що відбувається у свідомості мовця внаслідок накладання елементів первинної (української) мовної системи на вторинну (німецьку) або ж навпаки. Інтерференція почасти відбувається несвідомо за аналогією до мови оригіналу, а це призводить до різного роду помилок. Головними причинами такої інтерференції є недостатнє знання перекладачем мови перекладу та незнання лінгвосоціокультурних особливостей мови.

Л. В. Щерба зазначав, що найчастіше інтерференція проявляється саме під час перекладу з рідної (“сильнішої”) мови на нерідну (“слабшу”) мову. Зазвичай це пов’язано з тим, що у внутрішньому мовленні людина завжди звертається до рідної мови й зіставляє з нею вичуване.

М. О. Кур’янова вважає, що під час перекладу важливо обирати саме ту структуру цільової мови, що найточніше їй відповідає, враховуючи при цьому вимоги функціонального стилю та інші норми мови перекладу. У випадку нерозуміння перекладачем глибинної і поверхневої структури повідомлення можливі помилки подвійного характеру: неадекватність поверхневої структури може призвести до перекручення глибинної структури і смислу вихідного тексту або ж, не перекручуючи зміст повідомлення, спричинити порушення норм цільової мови.

Подолання негативного впливу міжмовної інтерференції є умовою ефективного формування іншомовної комунікативної та перекладацької компетентностей студентів. Це можливо за умови застосування ефективних релевантних прийомів навчання, відповідних вправ і завдань, а також за умови сенсифікації студентів до самого явища міжмовної інтерференції (зокрема в зонах дії ПАП) та до її наслідків у процесі перекладу.

Одним з прийомів, що допомагають перекладачеві подолати труднощі перекладу, є трансформації, в нашому випадку – граматичні. Граматичні трансформації В. Н. Комісаров [8, с. 172] трактує як спосіб переказування, у якому граматична одиниця в оригіналі

перетворюється на одиницю тексту перекладу з іншим граматичним явищем. Він вирізняє такі види трансформацій: дослівний переклад, членування речень, об'єднання речень та граматичні заміни. Пасивні конструкції не є типовими для української літературної мови на відміну від німецької мови, де вони є нормою. Слід наголосити на тому, що усний перекладач працює в обмежених часових умовах та відповідно не має часу для обрання тієї чи іншої граматичної форми, хоча водночас має більше прав на творчий підхід до перекладу на відміну від письмового перекладача. Саме тому студенти використовують у перекладі граматичні буквалізми, які В. Н. Комісаров визначає, як збереження граматичних форм чи структур тексту оригіналу в тексті перекладу.

Для того щоб визначити наявність у студентів вищеописаних труднощів перекладу ПАП, а також з'ясувати, які граматичні трансформації ними використовувались, ми провели тестування студентів третього курсу після завершення вивчення ними теми "Пасив". У тестуванні взяли участь 120 майбутніх перекладачів Київського національного лінгвістичного університету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут", Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Львівського національного університету імені Івана Франка. Учасникам було запропоновано зробити письмовий переклад 20 речень з німецької мови на українську та 20 – навпаки. Ми відібрали найбільш типові речення з використанням пасивних конструкцій в різних часових формах. Особливістю тестування було його письмове виконання, хоча можна з впевненістю сказати, що помилки такого ж характеру студенти роблять в усному перекладі, ще й в більшій кількості, оскільки при здійсненні письмового перекладу вони мають більше часу для обрання відповідної граматичної конструкції.

За результатами тестування ми виявили та розподілили помилки, що студенти роблять при перекладі, на дві групи: за формою та за функцією. Як ми зазначали вище, майбутні перекладачі схильні перекладати пасивні німецькі конструкції українськими, а українські, відповідно, пасивними конструкціями, що призводить до буквалізмів.

Почнемо з аналізу українсько-німецького перекладу. Студенти зробили більше функціональних помилок, це пояснюється тим, що вони плутають форми Präsens і Präteritum результативного пасиву з Perfekt і Plusquamperfekt активної форми дієслова, наприклад: *Die Kontrollarbeiten sind gründlich vom Lehrer geprüft. Der Koffer war von meinem Vater noch gestern gepackt.* (Passiv). *Die Kinder sind heute früh aufgestanden. Ich war gestern mit meinem Vater nach Hause gegangen.* (Aktiv).

Різноманітність вираження "формальних" підметів "man", "es", що неможливі у структурі української мови, призводить до непорозуміння в перекладі. Перекладаючи речення з ПК, в яких відсутня дійова особа чи підмет, студенти схильні до використання речень з неозначено-особовим займенником *man* (30 %). Наприклад, речення *У нас не палять* студенти перекладають *Man raucht bei uns nicht. Wir rauchen hier nicht. Man muss hier nicht rauchen* або ж взагалі замінюють інфінітивною конструкцією *Es ist verboten, hier zu rauchen*, для того щоб уникнути пасивної конструкції *Hier wird nicht geraucht*. Речення *Про це багато говорять* більшість студентів переклала *Man spricht darüber viel** замість *Darüber wird viel gesprochen. Wann hat man diesen Artikel geschrieben?** замість *Wann ist dieser Artikel geschrieben worden?* І це попри те, що інструкція до тесту містила вказівку на вживання саме пасивних конструкцій.

Майже немає (усього 5%) помилок у перекладі речень з Präsens Passiv і Präteritum Passiv, але певні труднощі виникали при використанні часових форм Perfekt та Futur. Студенти намагалися уникати Perfekt, використовуючи в реченнях Präteritum, що пояснюється нерозумінням різниці в використанні цих двох часових форм.

Більшість студентів плутають Perfekt Stativ та Perfekt Passiv. У цій ситуації потрібно дуже добре знати, як утворюються шість часових форм Vorgangspassivpassiv (чи werden-Passiv) та шість часових форм Zustandspassiv (Stativ чи sein-Passiv). Наприклад, *Die Tür ist geöffnet gewesen* та *Die Tür ist geöffnet worden*.

Поряд з іншими труднощами студенти мають проблеми з вибором модальних дієслів. У реченні *Чи можна перенести лекцію на завтра?* майже всі респонденти (92%) використали модальне дієслово *können* замість *dürfen*, а речення *Це потрібно зробити вчасно* переклали замість *Das muss rechtzeitig gemacht werden*, як *Man soll das rechtzeitig machen**. Це свідчить про те, що функціональне граматико-семантичне ПАП пов'язано з відповідним полем модальності, і їх необхідно опрацьовувати разом.

У перекладах з німецької мови на українську студенти показали кращі результати, тому що на рідну мову студентам перекладати набагато легше.

У реченнях *Jetzt wird wieder Lila getragen. Ліловий колір зараз в моді. Зараз знову носять ліловий тощо* та *Der Fleck kann mit Wasser entfernt werden. Пляму можна вивести водою. Пляма може бути видалена за допомогою води тощо* студенти вдалися до вільного перекладу, що свідчить про їхні кращі перекладацькі здібності рідною мовою. Хоча речення *Von wem ist dieser Brief unterzeichnet worden?* більша кількість студентів (70%) переклали *Ким був підписаний цей лист?** замість того, щоб використати активну конструкцію *Хто підписав цей лист?* Невдалий переклад можна пояснити тим, що студентам легше перекладати речення з суб'єктом і об'єктом, на який спрямована дія, а у останньому прикладі суб'єкт відсутній.

Слід зазначити, що студенти здебільшого перекладали, використовуючи дієслівну форму на *-no*. Так, речення *Die Prüfung ist erfolgreich bestanden worden* переклали *Іспит було успішно складено.** Тільки 3 % студентів використали третю особу множини, яка, на думку більшості науковців, є нормою для української мови *Іспит склали успішно*.

Слід відзначити, що деякі помилки у перекладі на українську мову зумовлено інтерференцією російської мови. Деякі респонденти взагалі перекладали повністю на російською мову, або ж, як видно з перекладу, спочатку на російську, а потім на українську, про що свідчить, наприклад, такий переклад: *Екзамен був вдало здан**.

Зауважимо, що деякі перекладацькі помилки студентів під час проведеного тестування зумовлені відсутністю контексту, оскільки тест містив окремі речення. Адже в більшості випадків тільки контекст розкриває справжнє значення слова. Він може бути вузьким (контекст словосполучення, смислової групи, речення) або широким – контекст абзацу або всього тексту, що перекладається. Інколи для правильного перекладу одного слова необхідно ознайомитися спочатку з цілим текстом. Залежно від контексту окреме слово може перекладатися словосполученням, смисловою групою і навіть цілим реченням. У той же час деякі слова можуть при перекладі взагалі пропускатися. Ми усвідомлювали цей фактор, але вважали, що часом й широкий контекст не містить ніяких вказівок на те, яку структуру, активну чи пасивну, необхідно вибрати для перекладу. Крім того, нас цікавило, які види лексико-граматичних заміні використовують студенти у перекладі ізольованих речень.

Результати тестування дають можливість стверджувати, що при навчанні студентів іншомовного ПАП приділяється увага здебільшого його утворенню та вживанню в іноземній мові, а не порівняльному аналізу ПАП у двох контактуючих мовах, що й призводить до серйозних функціональних і формальних помилок при перекладі речень з ПК.

Ми приєднуємося до думки Л. М. Черноватого [11, с. 134], що граматичні розбіжності контактуючих мов мають бути спеціальним об'єктом навчання при підготовці перекладачів, вони не мають обмежуватися навчанням власне перекладу, а повинні входити до змісту практичного курсу іноземної мови та інших навчальних дисциплін. Важливою дисципліною з цієї точки зору є також курс порівняльної граматики німецької та української мов, оскільки студенти не знайомі зі способами порівняння мовного матеріалу контактуючих мов, про що й свідчить дослівний переклад.

Отже, в статті ми дослідили труднощі перекладу майбутніми перекладачами функціонального граматико-семантичного ПАП (на прикладі пасивних структур) та особливості його вживання в контексті двох культур. Дали визначення функціональному граматико-семантичному полю

активності/пасивності, навели приклади його перекладу в двох мовах. Представили результати тестування студентів з перекладу речень з пасивними структурами з української на німецьку мову та навпаки. Описали проблеми, які впливають на якісний переклад даного граматичного явища.

Перспективу дослідження вбачаємо в розробці комплексу вправ для формування граматичної компетентності майбутніх перекладачів на практичних заняттях з німецької мови та розробці моделі навчання вживання і перекладу різноманітних засобів функціонального граматико-семантичного ПАП майбутніми перекладачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика : Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб. : Издательство “Союз”, 2001. – 288 с. (Серия “Библиотека переводчика”).
2. Алимов В. В. Интерференция в переводе : [учебное пособие] / Вячеслав Вячеславович Алимов. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с.
3. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / Александр Владимирович Бондарко. – М. : Едиторал, 2003. – 207 с.
4. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени / Алесандр Владирович Бондарко. – СПб., 2001. – 257 с.
5. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике / Под ред. В. Ю. Розенцвейга. – М., 1972. – Вып. 6. – С. 25–60.
6. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
7. Карабан В. І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 208 с.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода : (Лингвистические аспекты) / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 254 с.
9. Куньч З. Й. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні / З. Й. Куньч // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. – 2004. – Вип. 3. – С. 24–25.
10. Кур'янова М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 / Марина Олександрівна Кур'янова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
11. Тетерукова И. М. Грамматические трансформации текста при переводе (на материале итальянского и русского языков) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.20 / Ирина Михайловна Тетерукова; Моск. гос. ун-т. – М., 2009. – 20 с. ; Режим доступу – www.dissercat.com/.../grammaticheskie-transformatsii-teksta-pri-perevode.
12. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю “Переклад” / Л. М. Черноватий. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с. – (Серія “УТТА Series”).
13. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / Александр Данилович Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
14. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике / Георгий Семенович Щур. – М. : Наука, 1974. – 254 с.
15. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Mannheim, 1998. – 878 S.
16. Jung, W. Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig, 1980. – 488 S.